

Az elmúlt csaknem másfél évtizedben előadások-referátumok formájában, szóban és írásban sokszor „megszólaltam” az egyházi könyvtárakról.

Témától függetlenül, mintegy bevezettként és az egyházi könyvtárak helyzet-állapotát magyarázva szinte mindig megemlítettem, hogy az egyházi könyvtár a legrégebbi könyvtártípus, hogy az egyházi könyvtárak csoportja nem homogén, hogy az ebbe a könyvtártípusba tartozó könyvtárak közül vannak, amelyeknek kettős a feladata: muzeális és modern könyvtár építése egyszerre, és felidéztem az egyházi könyvtárak sorsát a XX. század második felében.

Mai előadásom témája az *egyházi könyvtárak és a nyilvánosság*.

Mondandómat most is azzal kezdeném: az egyházi könyvtár a legrégebbi könyvtártípus, hiszen könyvtára vagy egy világi vagy egyházi méltóságnak, vagy egy vallási közösségnek volt. A történelemben előre haladva, az olvasási kultúra elterjedésével ezek a tulajdonosuk alapján egyházinak mondott könyvtárak némelyike *megnyitotta kapuit szé-*

lesebb olvasóközönség előtt, nyilvános könyvtárrá vált, bizonyos értelemben ezzel közfeladatokat látott el, közkönyvtár lett. Magyarországon ilyen volt Szombathelyen Szily János püspök könyvtára, melyet 1791-től tett nyilvánossá a püspök a szeminárium diákjai és tanárai számára, hogy „részesedjék mindenki annak hasznában és gyümölcseiben”.¹ Példának hozhatjuk a szegedi Somogyi-könyvtárat is, melyet Somogyi Károly esztergomi kanonok ajándékozott Szeged városának az 1879-es nagy tiszai árvíz után, 1880-ban, hogy segítse a város szellemi újjáépítését. Somogyi Károly a gyűjtemény feladatát így fogalmazta meg: „a nemzeties irányú közművelődést és tudományosságot az ország nagy terjedelmű déli vidékén terjeszteni.”² Hogy ne csak „katolikus példát” hozunk: a Miskolci Evangélikus Egyházközség tulajdonában lévő, ma Árvay Teöreök Sándor nevét viselő könyvtárat 1878-ban nyitotta meg az egyházközség nyilvános használatra. A gyűjtemény a II. világháborúig meghatározó szerepet töltött be a város életében – a XX. század elején ez a könyvtár volt Miskolc egyetlen közkönyvtára.³

Mostani megszólalásomban másodsorban a magyarországi egyházi könyvtárak XX. századi sorsára-történetére utalnék, különösen is az 1950 és 1990 közötti évtizedekre. Ebben a szomorú időszakban szinte egyetlen magyarországi egyházi-felekezeti könyvtár állománya sem maradt sértetlen, több könyvtár

* Az *Egyházi könyvtárak a 21. század elején* címmel – OSZK, 2014. március 25. –, az MKE fővédnökségével rendezett EKE szakmai konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata)

könyvraktárrá, többé-kevésbé alvó könyvtárrá vált, és a *nagyközönség* előtt mindegyik *bezárta kapuit*.⁴

Az 1950-es évektől kezdve könyvtárra emlékeztető módon csak a gyűjteményük nagyságát, történetiségét tekintve legnagyobb egyházi-felekezeti könyvtárak működtek (pl. Esztergom, Kalocsa, Pannonhalma, Debrecen, Sárospatak, Pápa, Evangélikus Országos Könyvtár, Országos Rabbiképző Könyvtára), de korántsem olyan feltételek között, mint az országos nagy gyűjtemények, szakkönyvtárak, közművelődési, felsőoktatási könyvtárak.

A magánkönyvtárak kivételével „a” *könyvtárnak* mint intézménynek egyik legfontosabb – ha nem a *legfontosabb* – *ismérve*, hogy információt szolgáltat. Ennek a feladatnak úgy tud eleget tenni, ha nyitott a könyvtárhasználók felé, akik felkeresik, *vagyis nyilvános*. A nyitottság, *nyilvánosság mértéke* a különböző könyvtártípusoknál más és más, a gyűjteménytől, a kínált és elvárt szolgáltatásoktól és a könyvtárhasználóktól függően. Emellett még a teljes nyilvánosságot vállaló könyvtárnak is joga (állomány-, intézmény-, gyűjteményvédelmi szempontból kötelessége is), hogy szabályokat hozzon a könyvtárhasználattal kapcsolatban.

Az információ, a tudás – hatalom. Nemcsak napjainkban az, hanem mindig is az volt. Az írni-olvasni nem tudó tömegekkel szemben hatalom volt az írás-olvasás készsége. Egyféle hatalomvágy és hatalomféltség volt a könyvégetések és az államosítások hátterében is. Nyitottságon, *nyilvánosságon*, annak mértékén, ki-ki mást ért. Éppen ezért, no meg azért, mert az információhoz való hozzáférés

„pro és kontra” fontos lehet társadalmi-politikai szempontból, szinte minden korban szükségesnek vélték szabályozni azt.

1945 után négy olyan nagyobb jogszabály (törvény) született meg, mely átfogóan szabályozta a könyvtári területet: 1952-ben, 1956-ban, 1976-ban és 1997-ben.⁵ Ezek az egyházi-felekezeti könyvtárak csoportjával *általában*, és a fentebb említett, könyvtárra emlékeztető módon működő egyházi-felekezeti könyvtárakkal, *konkrétan* kevésbé foglalkoztak.

Az 1950 után született jogszabályok közül témánk: *egyházi könyvtárak és a nyilvánosság* szempontjából az 1976-os törvényerejű rendeletet emelnénk ki,⁶ mely már egy megszilárdult politikai, társadalmi, gazdasági környezetben született meg, és érvényes volt a rendszerváltozás pillanatában is, egészen a napjainkban is hatályos 1997-es „kulturális törvény”⁷ megalkotásáig.

A *nyilvánossággal* kapcsolatban, az 1976-os törvényben *nyilvános, korlátozottan nyilvános és tudományos* státuszról olvashatunk: „A *nyilvános könyvtár a szolgáltatásait az állampolgárok és a jogi személyek számára – a Minisztertanács által meghatározott kivételekkel – korlátozás nélkül és közvetlenül, a korlátozottan nyilvános könyvtár pedig közvetlenül csak meghatározott körben biztosítja.* 9. § (1) *Nyilvános könyvtárként csak a közkönyvtár működhet.* 9. § (2) *A jelentős tudományos, illetőleg muzeális értékű gyűjteménnyel rendelkező egyházi könyvtárak tudományos könyvtárrá minősíthetők*” 23. § (2)

A törvény végrehajtásáról szóló rendelet e két paragrafusra vonatkozó bekezdéseiben ezt olvashatjuk: „A *Tvr.*

23–24. §-ához 31. § (1) Az egyházi könyvtár tudományos könyvtárrá minősítéséről a kulturális miniszter – az Állami Egyházügyi Hivatal elnökével egyetértésben – határoz.”

A kulturális miniszterhez vagy az ÁEH-hoz benyújtott kérelmezéseknek eddig nem találtuk írásban nyomát az egyes könyvtárak esetében.⁸ Valószínűnek tartjuk, hogy azért, mert az egyházaknak és egyházi intézményeknek – ismert okokból – könyvtáruk státusza és megnevezése volt a legkisebb gondjuk – még 1976-ban is.

A kérelmezések ugyan nem történtek meg, ám a törvénynek volt bizonyos megengedő(?), bátorító(?) attitűdje az egyházi könyvtárakkal kapcsolatban. A fentebb idézett előírásokon kívül az 1976-os „könyvtári törvény” kijelenti egyrészt, hogy: „A törvényerejű rendelet hatálya a közkönyvtárakra terjed ki.” 2. § (1) – „A törvényerejű rendeletet a közkönyvtáraknak nem minősülő, jogi személyek által fenntartott könyvtárakra (egyházi könyvtár, egyesületi könyvtár stb.) csak annyiban kell alkalmazni, amennyiben erről a törvényerejű rendelet kifejezetten rendelkezik.” 2. § (3) Másrészt: „A Tvr. 15. §-ához: 25. § (2) A könyvtár állományában levő muzeális értékű könyvtári anyagokról – a külön jogszabályokban meghatározott feltételek szerint – az Országos Széchényi Könyvtárnak köteles bejelentést tenni. (3) Az Országos Széchényi Könyvtár a muzeális értékű könyvtári anyagok védelméhez és kezeléséhez szakmai segítséget nyújt, azokról központi nyilvántartást vezet.” Továbbá: „A Tvr. 23–24. §-ához 31. § (2) Azok az egyházi könyvtárak, amelyek a tudományos kutatómunka szempontjából

jelentős állománnyal rendelkeznek, megállapodhatnak a könyvtári hálózatokkal, együttműködési körökkel és könyvtárakkal állományuknak kutatási célokra történő rendelkezésre bocsátásáról. A megállapodás kiterjedhet a könyvtári állomány rendszerezésében és feltárásában való együttműködésre is. A megállapodáshoz könyvtári hálózat, illetőleg együttműködési kör esetében a fenntartó jóváhagyása szükséges.”

Tehát: a rendelet csak a közkönyvtárakra terjed ki, más könyvtártípusokra – köztük az egyházi könyvtárakra – csak annyiban kell alkalmazni, ha erről külön rendelkezik. Például a muzeális állománnyal rendelkező könyvtáraknak a védett állományukkal kapcsolatban bejelentési kötelezettségük van, márpedig muzeális állománnyal a nagy országos könyvtárakon kívül az egyházi könyvtárak rendelkeztek.

A fentebb említett kb. 10 nagyobb egyházi-felekezeti könyvtár az 1976-os törvény alapján magát *korlátozottan nyilvános tudományos könyvtárként* nevezte meg, és e törvény erejénél fogva – minden szereplő (állam, könyvtáros szakma, tudományos élet, kutatók és könyvtárak) számára hasznosan – részt vettek bizonyos országos programokban (központi nyilvántartás, védetté nyilvánítás, CIH, RMNY).

A *korlátozottan nyilvános* tudományos egyházi könyvtár elnevezést szomorúan igazolta az a tény, hogy az adott politikai rendszer nem ismerte el, hogy az ezekben a könyvtárakban felhalmozott szellemi kincs a nemzeti kulturális örökség része. Ezeket az értékeket igazában csak egy-két könyv- és művelődéstörténettel foglalkozó szakember értékelte

kellőképpen. Bizonyos elszántság, bátorság, okosság (ravaszság) kellett ahhoz, hogy valaki olyan témát válasszon tudományos pályáján, mely témában ezekben a könyvtárakban kellett kutatnia. Ám kevesen voltak ilyenek, mert „tudományos karrierépítés” szempontjából szinte öngyilkosság volt „egyházi-vallási” témát választani.

Az 1976-os könyvtári törvény után az 1997-es kulturális törvény volt a következő jogszabály, mely átfogóan rendelkezett a könyvtárakról – immár az egyháziakról is.

Ez a törvény alapvető változásokat hozott minden hazai könyvtár, így az egyházi könyvtárak számára is. Az egyházi könyvtárak szempontjából mindenekelőtt a törvény szemlélete volt más, mint az eddigiek. Elsőként az, hogy minden magyarországi könyvtárra kiterjedt, az egyházi könyvtárakra is. A jogszabályban van olyan paragrafus, amely kifejezetten az egyházi könyvtárakról rendelkezik: 54. § (4), 92. § (7), de több olyan is, amelynek értelmezésekor és érvényesítésekor mindenképpen figyelembe kell venni az egyházi könyvtárakat is.

A törvény nagy újdonsága a *nyilvánosság*, a nyilvános könyvtár fogalmának hangsúlyozása volt. Ezzel a korábbi tipizálás háttérbe szorult. Az 1976-os törvény „tevékenységük alapján” a következő könyvtártípusokról beszél: nemzeti könyvtár, közművelődési könyvtár, szakkönyvtár, felsőoktatási könyvtár, iskolai könyvtár, az 1997-es törvény nyilvános és nem nyilvános könyvtárról. Míg az 1976-os törvény azt mondta, hogy csak a közművelődési könyvtárak lehetnek nyilvánosak, az 1997-es törvény azt, hogy a közművelődési könyvtárak automatiku-

san nyilvános könyvtáraknak számítanak, ám más könyvtártípusok is kérhetik a nyilvános státuszt. Míg az egyházi könyvtárak korábbi nyilvános, ill. korlátozottan nyilvános önmeghatározásának jogi háttérét úgy kellett az 1976-os törvényből kihámozni, az 1997-es törvény pontosan meghatározta a nyilvános könyvtári ellátással kapcsolatos *általános* jogszabályokat.⁹ A törvény azt is előírta, hogy a nyilvános könyvtárakról az illetékes minisztérium jegyzéket vezessen. Erről 1999-ben született meg a kormányrendelet.¹⁰ Ez a rendelet fogalmazta meg a *konkrét* előírásokat a nyilvános státusszal kapcsolatban.

Az egyházi könyvtárak számára a *nyilvánosság vállalása* azt a lehetőséget jelentette, hogy ha a könyvtár megfelelt a követelményeknek és kérte felvételét a jegyzékbe, bekerülhetett az élő könyvtári rendszerbe. Bár az 1997-es törvény minden könyvtár számára biztosította az alapfeladatai ellátására szükséges támogatást, a nyilvános könyvtári státusz egyéb más előnyöket, támogatásokat is jelentett (pl. pályázatok) az egyházi könyvtárak számára.

Arról, hogy hány egyházi-felekezeti könyvtár van Magyarországon, napjainkban is csak becsült adataink vannak. A körülbelüli adat abból adódik, hogy vannak olyan felekezetek, amelyeknek van ugyan könyvtára, de mint működő intézményt nem tartja számon az egyházi-könyvtári és általában a könyvtáriszakmai köztudat. A hozzávetőleges szám meghatározásához a „2001–2002 Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek” – Bp.: NKÖM Egyházi Kapcsolatok Titkársága, 2002 című kiadvány áll rendelkezésünkre, ill. ennek

a jegyzéknek az újabb kiadása: „2007 Magyarországi egyházak, felekezetek, vallási közösségek” – Bp.: OKM, 2007.

A magyarországi egyházi-felekezeti könyvtárak zöme tagja az 1994-ben alakult Egyházi Könyvtárak Egyesülésének. A tagkönyvtárakról az egyesület névtárából tudhatunk meg adatokat. Azokról az egyházi-felekezeti könyvtárakról, melyek nem tagjai az EKE-nek, nem állnak rendelkezésünkre részletes adatok.

Az egyesület 1996-ban adta ki első névtárát, majd 1999 és 2005 között minden évben, utána pedig 2007-ben és 2010-ben. A legfrissebb névtár, címtár (2014) az egyesület honlapján érhető el (www.eke.hu). A névtár általában az éves közgyűlésre (a tárgyév júniusa) jelent meg.

Jelen előadásunk szempontjából – *egyházi könyvtárak és nyilvánosság* – a 2000-ben kiadott névtárát vizsgáltuk át elsőként. (Emlékeztetőül: 1999-ben jelent meg a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetéséről szóló rendelet.)

A jegyzék vezetéséről szóló rendelet megjelenésekor és az első néhány évben a *nyilvános státusszal kapcsolatban* nagyon sok volt a *bizonytalanság* és a *bizalmatlanság* bizonyos könyvtártípusok, különösen az egyházi könyvtárak között. (Nem egyházi könyvtáros, országos szakembertől is hallani lehetett azt, hogy muzeális gyűjteményt őrző könyvtárnak nem kell nyilvánosnak lennie – elvégre nem szabad csak úgy kézbe adni egy-egy kódexet az utcáról betérő olvasónak...) Az egyházi könyvtáros kollégáim és a könyvtárak egyházi-felekezeti fenntartói közül többeket visszatartottak az 1950 és 1990 közötti évtizedek szomorú tapasztalatai, amikor is az állományvédelem

egyik eszköze az volt, ha megtépzott gyűjteményükbe nem engedtek be kutatókat, olvasókat. De más nehézségek is voltak, melyek közül most csak néhányat említünk. A nyilvános státusz kérvényezésekor be kellett mutatni az alapító okirat másolatát. Voltak és vannak, a mai napig is, olyan egyházi könyvtárak, melyek nem tudnak ilyet felmutatni – ilyen pl. a pannonhalmi könyvtár is, hacsak nem fogadjuk el alapító okiratnak Szent István alapítólevelét... Az EKE tárgyalásainak és egyeztetéseinek köszönhetően ezek a könyvtárak a fenntartó egyházi szervezet cégbírósági bejegyzésével „válthatták ki” az alapító okiratot. A történelmileg kialakult könyvállománynak – muzeális jellegéből adódóan – csak nagyon kis része szabadpolcos gyűjtemény. Mivel ezek a könyvtárak szakkönyvtárak, a könyvtárhasználók inkább kutatók, azok sem nagy számban, több műemlék jellegű könyvtárnak nincs a közművelődési könyvtári értelemben olvasóterme, olykor a közművelődési könyvtári értelemben vett kizárólag könyvtári szolgáltatások céljaira alkalmas helyisége sem. Félő volt, hogy az egyházi könyvtárak nem felelnek meg a nyilvánosság alapkövetelményeinek. Előírás volt a könyvtári szakember foglalkoztatása, márpedig az egyházi könyvtárakban általában nem volt a könyvtár gondozójának könyvtáros végzettsége.

Az Egyházi Könyvtárak Egyesülése Névtára az egyes könyvtárakról a következő adataikat tüntette fel: név, postacím, telefon-fax, e-mail, fenntartó, *kutathatóság*, vezető, az állomány jellege és felőrtársága, technikai felszereltség, szolgáltatások, olvasóterem, mai gyűjtőkör (1996 és 2003 között a könyvtár rövid

története, szakirodalom a könyvtárról, a könyvtár gyűjteményéből készített hasonmás kiadások.) Ezek közül a *kutathatóság* utalt az adott könyvtár nyilvánosságára.

2000-ben (amikor már élt a nyilvános könyvtárak jegyzéke) 56 egyházi-felekezeti könyvtár volt tagja az EKE-nek. A *kutathatósággal* kapcsolatban 22 könyvtár mondta azt, hogy nyilvános, 4, hogy nyilvános lesz (vagyis hamarosan vállalja a nyilvánosságot és kéri felvételét a nyilvános könyvtárak jegyzékébe). 9 állította, hogy nyilvános, ezzel a kitételrel: előzetes bejelentés alapján fogadja a kutatókat. 2 könyvtár korlátozottan nyilvánosnak, 1 korlátozottan nyilvánosnak mondta magát, ezzel a pontosítással: az egyetem professzorainak, dolgozóinak, hallgatóinak. 1 mondta, hogy nem nyilvános, 1 nem nyilvános, de külső kutatók számára korlátozottan kutatható, 1 csak tudományos kutatók számára kutatható. 5 így fogalmazott: csak az iskola tanárai-diákjai számára nyitott. 8 ezt az adatot adta meg: előzetes bejelentés alapján, 1 csak nyitvatartási időt jelölt meg. 1 könyvtárnál állt ez: helyben használat nincs korlátozva – kölcsönzés a hittudományi főiskola tanárai, hallgatói és más hittanár szakos hallgatói számára lehetséges.¹¹

2001-ben már 59 egyházi-felekezeti könyvtár volt tagja az EKE-nek. A *kutathatósággal* kapcsolatban 15 mondta azt, hogy a könyvtár szerepel a nyilvános könyvtárak jegyzékén, 2, hogy nyilvános lesz. 11 választotta azt a formulát, hogy fogadja a kutatókat, érdeklődőket, 2, hogy fogadja a kutatókat, érdeklődőket előzetes bejelentés alapján. 1 korlátozottan nyilvános, előzetes bejelentés alapján

kutatható, 2 korlátozottan nyilvános, az egyetem professzorai, dolgozói, hallgatói használhatják. 3 nem nyilvános, 1 nem nyilvános, a főiskola dolgozói, hallgatói használhatják, valamint pedagógusok a könyvtár vonzáskörében. 1 csak tudományos kutatók számára kutatható, 5 csak az iskola tanárai-diákjai számára nyitott. 12 előzetes bejelentés alapján kutatható, 1 előzetes bejelentés alapján a főiskola tanárainak, hallgatóinak kutatható. 1 csak nyitvatartási időt jelölt a kérdésre. 1 egyelőre nem kutatható, mert az 1952-ben szétdőlt könyvtár helyreállítása nemrég kezdődött meg. 1 helyben használat nincs korlátozva – kölcsönzés a hittudományi főiskola tanárainak, hallgatóinak, és más hittanár szakos hallgatók számára lehetséges.¹²

2002-re már többé-kevésbé tisztázódott a kép: a 60 hazai könyvtár közül csak azok vallották magukat nyilvánosnak, amelyek szerepeltek a nyilvános könyvtárak jegyzékén. (A hazai szót azért hangsúlyozzuk, mert 2002-től már határon túli magyar könyvtárak is tagjai lehetnek az egyesületnek.) 2002-ben a hazai EKE-tag könyvtárak közül 15 volt nyilvános.¹³

2003-ban a 66 hazai egyházi könyvtár közül 23 mondta azt, hogy a jegyzéken szerepel.¹⁴ 2005-ben 68 hazai könyvtár közül 28, 2010-ben a 67 hazai könyvtár közül 30 mondta magát nyilvánosnak.¹⁵

2014-ben 62 hazai könyvtár tagja az EKE-nek. 2014. januárban 32 könyvtár szerepel a Könyvtári Intézet honlapján elérhető nyilvános könyvtárak jegyzékén.¹⁶ 2 könyvtár nem tagja az EKE-nek (Buddhista Misszió Dharma Könyvtára, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtára).

A 32 egyházi-felekezeti könyvtár a következő alaptevékenységekkel szerepel a nyilvános könyvtárak jegyzékén: *egyházi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása*: 16 könyvtár, *egyetemi könyvtári feladatok ellátása*: 9 könyvtár, *főiskolai könyvtári feladatok ellátása*: 6, *egyházi és iskolai könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása*: 1 könyvtár.¹⁷

Az egyházi könyvtárak csoportja nem homogén. Egyrészt tagolhatjuk ezt a csoportot felekezeteként – ahogy más-más a katolikus, református stb. egyházi hierarchia, úgy más a katolikus, református stb. könyvtári hierarchia is.

A könyvtárakat feloszthatjuk gyűjtő- és szolgáltatási köröknek megfelelően is: vannak kvázi országos hatókörű könyvtárak, vannak egyházkerületi és egyházmegyei könyvtárak és kis gyülekezeti könyvtárak. Egy külön csoportot alkotnak az oktatási intézmények könyvtárai, az egyetemi könyvtártól a főiskolai könyvtáron át a középfokú oktatási intézmények könyvtáraiig. Az egyházi-felekezeti könyvtárakat csoportosíthatjuk muzeális gyűjteményük milyensége és nagysága alapján is, és az sem közömbös, hogy a könyvtár bír-e muzeális teremkönyvtárral – mely az intézménynek múzeumjellegűt ad, és bizonyos múzeumi feladatok vállalását is jelenti. Ez a csoportosítás is fontos, amikor a nyilvánosságot vizsgáljuk.

2014-ben az Egyházi Könyvtárak Egyesülésének 62 hazai tagkönyvtára van. 41 *katolikus* (11 egyházmegyei, 16 szerzetesi, 12 egyetemi, főiskolai, 2 egyéb) 6 *evangélikus* (1 országos hatókörű gyűjteményi, 1 felsőoktatási, 3 gyülekezeti, 1 iskolai) 12 *református* (4 egy-

házkerületi, 2 gyülekezeti, 2 felsőoktatási, 4 középiskolai) 1 *unitárius*, 1 *szerb ortodox*, 1 *izraelita*.

Az előadásra készülve egy kérdőívet állítottunk össze, melyet minden tagkönyvtár megkapott. A 62 könyvtárból 27 küldött választ. A 41 katolikusból 17 (11 egyházmegyeiből 6, 16 szerzetesiből 3, 12 felsőoktatásiból 7, 2 egyébből 1). A 6 evangélikusból 5 (1 országos hatókörűből 1, 1 felsőoktatásiból 1, 3 gyülekezetiből 2, 1 iskolaiból 1). A 12 reformátusból 5 (4 egyházkerületiből 3, 2 gyülekezetiből 1, 2 felsőoktatásiból 0, 4 középiskolaiból 1).

A kiküldött kérdőív kérdései a következők voltak: 1. *A könyvtár neve.* 2. *Szerepel-e a nyilvános könyvtárak jegyzékén? (Ha nem, miért nem?)* 3. *Készít-e beszámolót a könyvtár az éves működéséről? (Ha igen, hova?)* 4. *A könyvtár nyitva tartása:* 4.1. *A könyvtár mint információsztolgáltató intézmény nyitva tartása,* 4.2. *A könyvtár mint muzeális intézmény nyitva tartása.* 5. *A könyvtárhasználók:* 5.1. *„Klasszikus” könyvtárhasználók,* 5.2. *Könyvtárlátogatók.* 6. *Számadatok:* 6.1. *Látogatók száma* (mért – pontos – vagy becsült adatok) 2000-ben, 2005-ben, 2010-ben, 2011-ben és 2012-ben, ha a könyvtár gondozza őket. (Megjegyezzük, vannak olyan egyházi könyvtárak, ahol a muzeális teremkönyvtárban a könyvtárosok vezetik-kalauzolják a látogatókat, és vannak olyanok, ahol külön fogadóközpont-iroda foglalkozik a turistákkal.) Ha csak becsült adatok, miért nem tudják számszerűsíteni? 6.2. *Könyvtárhasználók száma* (számszerű vagy becsült adatok 2000-ben, 2005-ben, 2010-ben, 2011-ben és 2012-ben – ha csak becsült adatok, miért nem tudják számsze-

rűsíteni). 7. *Rendezvények* (kiállítás, konferencia, koncert) a könyvtárban 2000-ben, 2005-ben, 2010-ben, 2011-ben és 2012-ben.

Mivel a kérdőíveket a könyvtárak kevesebb, mint fele küldte vissza, az eredményt nem elemeztem teljes részletességgel, csupán a rendelkezésemre álló adatokból adódó jelenségeket, ismérveket, tényeket ismertetem.

A 27 könyvtárból, amely visszaküldte a kérdőívet, 18 nyilvános. (Még most is volt olyan könyvtár, mely korlátozottan nyilvánosnak mondta magát.)

Amikor az egyházi könyvtárakat a nyilvánosság szempontjából vizsgáljuk, mindig szem előtt kell tartanunk a fentebb tett megállapítást, hogy az egyházi könyvtárak csoportja nem homogén. Ha egy egyházi könyvtárnak van muzeális, műemlék teremkönyvtára vagy legalább muzeális gyűjteményrésze, a feladata kettős: egyrészt a kisebb-nagyobb muzeális könyvtári állomány *megőrzése, gondozása* (melybe a vagyon-, tűz- és állagvédelemtől a gyűjtemény elhelyezéséig és adatbázisban való feltárásiig sok minden beletartozik), *szolgáltatása* (digitalizálás, elektronikus dokumentumok és hasonmások készítése, kiállítások, múzeumpedagógiai és egyéb szakmai programok szervezése) a feladata. Másrészt az egyházi könyvtárak egy része ma is gyarapítja modern állományát, vagyis az előbbieket mellett egy modern teológiai gyűjtemény (szakkönyvtár) *kialakítása és szolgáltatása* a lehető legkorszerűbb eszközökkel és stílusban.

A könyvtár nyitva tartásánál (4. kérdéscsoport) külön-külön kérdeztünk rá a könyvtár mint információszolgáltató és mint muzeális intézmény nyitva tartásá-

ra. Az előbbi általában hétfőtől péntekig, az utóbbi hétvégén is nyitva tart.

Az adatközlő könyvtárak közül az egyházi felsőoktatási könyvtárak kivételével és egy-két kivételtől eltekintve mindegyik könyvtárnak van muzeális gyűjteményrésze, többnek muzeális teremkönyvtára is: egyházkerületi (református), egyházmegyei, szerzetesi (katolikus), országos hatókörű (evangélikus), gyülekezeti, (közép)iskolai, ám a gyülekezeti könyvtárak – állományvédelmi okokból vagy a személyi feltételek hiányában – nem vállalják ennek bemutatását.

A kérdőívet visszaküldő könyvtárak közül egy könyvtár kivételével a muzeális gyűjteményben is a könyvtárosok kalauzolják a látogatókat.

Attól függően, hogy egy egyházi könyvtárban van-e, mekkora, ill. milyen jelentőségű a muzeális könyvgyűjtemény, mekkora és milyen a modern könyvállomány, mást-mást jelent a *szolgáltatás*. Igazában egyik egyházi könyvtárban sem domináns úgy a muzeális gyűjtemény, hogy csupán „mutogatni való könyvmúzeum” lenne, hanem minden könyvtár információt szolgáltató kutatóhelynek tekinti magát; *nyitott* – nem zárkózik el a kutatók fogadásától, ha a kutatást feltételekhez köti is. A leggyakoribb szolgáltatás a helyben használat, de a legtöbb könyvtár kölcsönöz is, és a távhasználat is biztosított.

Az egyházi könyvtárakat többféle könyvtárhasználó keresi fel. Van, ahol a *könyvtárhasználó* a közkönyvtári értelemben vett *olvasó*, van, ahol *tudományos kutató*. Sajátos csoportot alkotnak a *könyvtárlátogatók*, akik egy része turista (ahol muzeális teremkönyvtár is van),

más részük különböző szakmai programokon (kiállítás, koncert, ismeretterjesztő előadás, könyvbemutató) részt vevő vendég, felnőtt látogató vagy múzeumpedagógiai foglalkozáson részt vevő diák (5. kérdés).

A 6. kérdéscsoportban a látogatók és könyvtárhasználók számára kérdeztünk rá 2000-ben, 2005-ben, 2010-ben, 2011-ben és 2012-ben. Tudva azt, hogy az egyházi könyvtárak nem mindegyike szolgáltatott statisztikai adatot még a közelmúltban sem, ill. mert az egyházi könyvtárakban az elmúlt 10-15 évben sok személyi változás történt, ami az egy- vagy kétszemélyes könyvtárakban jelentős, pontos adatok helyett becslült adatokat is elfogadtunk. Talán emiatt nem tapasztalható növekedő vagy csökkenő tendencia, bár a könyvtárhasználók és könyvtárlátogatók száma hullámzó. Egy-egy kiugróan magas vagy alacsony számot megmagyaráztak a kollégák: pl. kevesebben keresték fel a könyvtárat, mert költözés, átépítés stb. volt, és többen látogattak el egy-egy jubileumi évben vagy egy-egy kiállításra.

A 7. kérdésben a különböző *rendezvényekre* voltunk kíváncsiak, melyeknek a könyvtár adott helyet vagy rendezett 2000-ben, 2005-ben, 2010-ben, 2011-ben és 2012-ben. Ezek között kiállítás, konferencia, előadás, koncert, könyvbemutató, múzeumok éjszakája szerepelt.

A *nyilvános könyvtárak jegyzékéből* láthatjuk, hogy a több mint 60 magyarországi egyházi-felekezeti könyvtár közül napjainkban 32 vállalta a nyilvános státusz elnyerésével járó „megmérettetést” (jogi státusz rendezettsége, a nyilvánosság feltételeinek megteremtése) és a státusszal járó követelmények folyamatos

biztosítását. Ám a bezárkózott évtizedeket maguk mögött hagyva, a rendszerváltozás után jóval több könyvtár *nyitott* a könyvtárhasználók és a látogatók felé.

A *nyilvános státusz* vállalása azt jelentette az egyházi könyvtárak számára, hogy visszakerülhettek „a könyvtárszakmai köztudatba,” az élő könyvtári rendszerbe.

Bár a nyilvános státusszal járó alapkövetelmények és alapfeladatok meghatározása további kötelezettségek teljesítését kívánta meg úgy a fenntartók, mint a könyvtárak részéről, ezek mindenképpen segítették az egyházi könyvtárak fejlődését és fejlesztését.

A *nyilvános státuszt elnyert* egyházi könyvtárak a különböző alap- és pályázati támogatások segítségével napjainkra megfelelő számítástechnikai és infrastrukturális háttérrel rendelkeznek. Jelentős változások történtek a számítógépes feldolgozás, a retrospektív katalóguskonverzió, a közös katalógus- és adatbázis-építés területén. Könyvtárainkban egyre több a szakirányú végzettségű kolléga, szabályozottabb a könyvtári ügyvitel, élénkebb és szakmailag sem kifogásolható a könyvtárosi munka. Tudatosan és folyamatosan végzett feladat a szó legtágabb értelmében az állományvédelem. Saját magunk is próbálkozunk, de nyitottak és készek vagyunk, hogy bekapcsolódjunk a digitalizálásba, mely munka csak országosan végezhető hatékonyan és eredményesen. Sajátos gyűjteményeinket – általában muzeális és modern szakkönyvtári állomány egyszerre – a legkülönbözőbb formában próbáljuk szolgáltatni-bemutatni a könyvtárainkat felkereső könyvtárhasználóknak és látogatóknak. ■

Jegyzetek

¹ Forrás: Egyházi Könyvtárak Egyesülése. Névtár 2000 (szerk. Ásványi Iлона) – Pannonhalma: [EKE], 2000 30. p.

² Forrás: http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/tortenet/index.htm

³ Forrás: Egyházi Könyvtárak Egyesülése. Névtár 2000 (szerk. Ásványi Iлона) – Pannonhalma: [EKE], 2000 56. p.

⁴ Volt, ahol az egész gyűjtemény, máshol nagyobb gyűjteményrészek semmisültek meg. Felmérés, számbavétel címén nagy gyűjtőraktárakon keresztül az OSZK főlöspéldány-központjaiba is kerültek könyvek, ahonnan a nagyobb állami könyvtárak egészítették ki gyűjteményüket. Sok könyvet értékesítettek külföldön és belföldön egyaránt. A muzeális teremkönyvtárral bíró könyvtárak közül volt, amely állami műemlékkönyvtárként működött tovább (Zirc, Gyöngyös), volt, amely egyházi fenn tartásban maradt (Pálos Könyvtár a Központi Szeminárium épületében, Pannonhalma). Volt, amely egy-egy főiskola „háttérintézményeként” (egri Főegyházmezei Könyvtár), más turista látványosságként (Kalocsa – Főszékesegyházi Könyvtár, Eger – Főegyházmezei Könyvtár) maradt viszonylag ép-ségben.

⁵ A Magyar Népköztársaság minisztertanácsának 2.042/13/1952. számú határozata a könyvtárügy fejlesztéséről (Határozatok Tára. A Minisztertanács és a Népgazdasági Tanács határozatai I. évf. 13. szám. Budapest, 1952. május 4. – p. 99–100) – A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1956. évi. 5. számú törvényerejű rendelete a könyvtárügy szabályozásáról (Magyar Közlöny 1956. 19. sz. 1956. március 9. – p. 101–102) – A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 1.018/1956. (III. 9.) számú határozata a könyvtárügyről szóló 1956.évi 5. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. (Magyar Közlöny 1956. 19. sz. 1956. március 9. – p. 102–106) – A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete a könyvtárakról (Művelődési Közlöny 1976. 13. szám – p. 553–555) – A Minisztertanács 17/1976. (VI. 7.) számú rendelete a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról (Művelődési Közlöny 1976. 13. szám. – p. 556–560) – 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

(http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99700140.TV)

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelete a könyvtárakról (Művelődési Közlöny 1976. 13. szám – p. 553–555) – A Minisztertanács 17/1976. (VI. 7.) számú rendelete a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról (Művelődési Közlöny 1976. 13. szám. – p. 556–560)

⁷ Forrás: 1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről

⁸ Az előadás készítése előtt kör-emailben tájékoztam az egyházi könyvtárosoktól.

⁹ A nyilvános könyvtári ellátással kapcsolatos általános szabályok 53. § (1) A könyvtárhasználati jog gyakorlását a könyvtári ellátás rendszere biztosítja. (2) A nyilvános könyvtári ellátás rendszerének működtetése az állam és a helyi önkormányzatok feladata. (3) Az állami és a helyi önkormányzati fenntartású könyvtárak gyűjteményeit és szolgáltatásait úgy kell kialakítani, hogy azok biztosítsák az ismeretek tárgyilagos, sokoldalú közvetítését. 54. § (1) A nyilvános könyvtár alapkövetelményei: a) mindenki által használható és megközelíthető, b) könyvtári szakembert alkalmaz, c) rendelkezik kizárólagosan könyvtári szolgáltatások céljaira alkalmas helyiséggel, d) rendszeresen, a felhasználók többsége számára megfelelő időpontban tart nyitva, e) helyben nyújtott alapszolgáltatásai ingyenesek, f) statisztikai adatokat szolgáltat, g) ellátja az 55. § (1) bekezdésében felsorolt alapfeladatokat. (2) A nyilvános könyvtárakról a Művelődési és Köznevelési Minisztérium jegyzéket vezet. Az állami költségvetési támogatás csak a jegyzékben szereplő nyilvános könyvtárakat, illetőleg fenntartóikat illeti meg a 71. § (1) bekezdésében felsoroltak figyelembevételével. (3) A fenntartónak az (1) bekezdésben foglaltak teljesítésére vonatkozó nyilatkozata és kérelme nélkül bekerülnek a nyilvános könyvtárak jegyzékébe: a nemzeti könyvtár, a helyi önkormányzatok által fenntartott települési könyvtárak, a megyei könyvtárak, a 3. számú melléklet szerinti országos szakkönyvtárak, illetőleg az állami egyetemek könyvtárai. (4) Az egyházak és más könyvtárfenntartók az (1) bekezdésben foglaltak teljesítésével és az erről szóló nyilatkozat csatolásával kérhetik a minisztertől könyvtárak felvételét a nyilvános könyvtárak jegyzékébe. (5) Az (1) bekezdésben

felsorolt követelmények betartását a miniszter ellenőrzi. Ha a könyvtár nem felel meg az (1) bekezdésben foglalt követelmények valamelyikének, a miniszter elrendeli a hiány pótlását, aminek elmaradása esetén a könyvtárat törli a nyilvános könyvtárak jegyzékéből. (6) A települési könyvtár megszüntetése esetén a fenntartó a döntés előkészítése során beszerzi és a döntést hozó testülettel ismerteti a miniszter véleményét. (7) Nyilvános könyvtár megszüntetése esetén a fenntartó köteles gondoskodni a gyűjtemény további könyvtári hasznosításáról. 55. § (1) *A nyilvános könyvtár alapfeladatai:* a) a fenntartó által kiadott alapító okiratban és a szervezeti és működési szabályzatban meghatározott fő céljait nyilatkozatban közzéteszi, b) gyűjteményét folyamatosan fejleszti, feltárja, megőrzi, gondozza és rendelkezésre bocsátja, c) tájékoztat a könyvtár és a nyilvános könyvtári rendszer dokumentumairól és szolgáltatásairól, d) biztosítja más könyvtárak állományának és szolgáltatásainak elérését, e) részt vesz a könyvtárak közötti dokumentum- és információcserében. (2) A fenntartó kiegészítő feladatokat is meghatározhat. (1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről)

¹⁰ 64/1999. (IV. 28.) Korm. rendelet a nyilvános könyvtárak jegyzékének vezetéséről

¹¹ forrás: Egyházi Könyvtárak Egyesülése – Névtár 2000 [szerk. ÁSVÁNYI Ilona] .– Pannonhalma, 2000 – (ISSN 1586–4375)

¹² forrás: Egyházi Könyvtárak Egyesülése – Névtár 2001 [szerk. ÁSVÁNYI Ilona] .– Pannonhalma, 2001 – (ISSN 1586-4375)

¹³ Egyházi Könyvtárak Egyesülése – Névtár 2002. [szerk. ÁSVÁNYI Ilona] .– Pannonhalma, 2002. – (ISSN 1586–4375) – 99 p.

¹⁴ Egyházi Könyvtárak Egyesülése – Névtár 2003. [szerk. ÁSVÁNYI Ilona] .– Pannonhalma, 2003. – (ISSN 1586-4375) – 97 p.

¹⁵ Egyházi Könyvtárak Egyesülése – Címtár 2005 Kohári Mária (szerk.): s. n., Pannonhalma, 2005.– forrás: Egyházi Könyvtárak Egyesülése – Címtár 2010 [Orosz Anna szerk.] – Budapest: [EKE], 2010.– 92 p.

¹⁶ Nyilvános könyvtárak jegyzéke: <http://ki.oszk.hu/content/nyilvanos-konyvtarak-jegyzeke>

¹⁷ *Egyházi könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása:* 1. Buddhista Misszió Dharma Könyvtára, 2. Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Gyűjteménye, 3. Evangélikus Országos Könyvtár,

4. Magyarországi Unitárius Egyház Könyvtára, 5. Tiszántúli Református Egyházkerületi és Nagykönyvtár Teológiai Szakkönyvtár, 6. Főegyházmegegyei Könyvtár, Eger, 7. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, 8. Főszékesegyházi Könyvtár, Kalocsa, 9. Kecskeméti Református Egyházközség Könyvtára, 10. Kiskunhalasi Református Egyházközség Thúry József Könyvtára, 11. Ciszterci Nővérek Boldogasszony Háza Monostor Könyvtára, 12. Magyar Bencés Kongregáció Pannonhalmi Főapátság Főapátsági Könyvtár, 13. Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei Könyvtár, 14. Székesfehérvári Püspöki Könyvtár, 15. Váci Egyházmegyei Könyvtár, 16. Veszprémi Érseki Könyvtár =16, *Egyetemi könyvtári feladatok ellátása:* 1. Evangélikus Hittudományi Egyetem, 2. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Könyvtára, 3. Országos Rabbiképző Zsidó Egyetem Könyvtára, 4. PPKE Jog- és Államtudományi Kar Könyvtára, 5. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Maróthi György Könyvtára, 6. PPKE Vitéz János Kar Könyvtára, 7. PPKE BTK Könyvtára, Piliscsaba, 8. Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény Könyvtára, Sárospatak, 9. Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtára =9, *Főiskolai könyvtári feladatok ellátása:* 1. Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola Könyvtára, 2. Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára, 3. Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola Könyvtára, 4. Gál Ferenc Főiskola Könyvtár, Szeged, 5. Apor Vilmos Katolikus Főiskola Könyvtára, Vác, 6. Veszprémi Érseki Hittudományi Főiskola Könyvtára, Veszprém =6, *Egyházi és iskolai könyvtári feladatok nyilvános könyvtári ellátása:* 1. Csurgói Csokonai Vitéz Mihály Református Gimnázium Könyvtára=1

